

SOOLISE VÕRDÕIGUSLIKKUSE KÜSIMUS EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSTES JA RIIGIKOHTU PRAKTIKAS 1920–1940

Marelle Leppik

“Naiste eneseteostus on siiani liikunud võrdlemisi teoreetilistes ja maha-
hedais piirides. Muidugi – vahest oldi ju veidi ägedapoolne, nopiti no-
bedasti ühe- ja teistsuguseid allkirju, aga see kõik oli tehtud nii ilmsüü-
tult ja õrnalt, et tugevamate poolte südamed võisid ainult täies helluses
ning sümpaatlikkuses tuksatuda. Nüüd aga tundub nii, et lehekülg pöördub.
On karta sootuks ähvardavaid toiminguid. [...] Kui naised är-
kavad, siis pole see mingil moel huumor.”

Kirjanik Janno Richard Postimehes 1932. aastal.¹

Europa riike, mis tagasid põhiseadusega soolise võrdõiguslikkuse juba
20. sajandi esimesel poolel, on nimetatud teedrajavateks ehk *the vanguard nations in Europe*.² Sellesse *avant-garde*'i ehk eelväkke kuulus ka Eesti Vabariik, sätestades soolise võrdõiguslikkuse 15. juunil 1920 vastu võetud esimeses põhiseaduses³ ja säilitades soolise diskrimineerimise keelu sät-
ted nii põhiseadust muutes⁴ 1933. aastal kui ka uues, 1938. aastal⁵ jõustunud põhiseaduses.

Artikli valmimist on toetanud ETAg IUT20-50 kaudu.

¹ Juhan Pahlbärk, “Naistemäsusust ja muust”, *Postimees*, 14.02.1932, 4.

² Jana Osterkamp, “Equality at stake: legal and national discourses on family law in Czechoslovakia”, *New perspectives on European women’s legal history*, ed. by Sara L. Kimble, Marion Röwekamp (School for New Learning Faculty Publications, 2015).

³ Esimene Eesti Vabariigi põhiseadus jõustus 21. detsembril 1920: *Riigi Teataja* (edaspidi RT) 09.08.1920, 113/114, 243.

⁴ Rahvahääletusel 14., 15. ja 16. oktoobril 1933. aastal vastuvõetud Eesti Vabariigi põhi-
seaduse muutmise seadus: RT 28.10.1933, 86, 628.

⁵ Rahvuskogu poolt 28. juulil 1937 vastu võetud põhiseadus jõustus 1. jaanuaril 1938: RT, 03.09.1937, 71, 590. Kirjanduses on jõustumisaja järgi nimetatud seda uueks 1938. aasta põhiseaduseks, mistõttu on ka käesolevas artiklis kasutatud antud tähistust. Vt Küllö

1938. aastal seletas jurist Veronika Ruusa soolise diskrimineerimise keeldu põhiseaduses järgmiselt: “See paragrahv annab naisele mehega võrdsed avalikõiguslikud õigused, mille põhjal naine võib võtta osa oma aktiivse ja passiivse valimisõigusega riigi ja omavalitsuste valimisest ning on samaväärne seaduse ees mehega kõigis teistes avalikõiguslikes toiminguis.”⁶ Siiski, “juhitagu tähelepanu sellele, et kodaniku vaba teotsemise sfääri avarus ei sõltu sugugi üksnes kehtiva õiguse normistikest, vaid üsna suurel määral ka mitmesuguseist puhtfaktilisist tingimustist”,⁷ nentis professor Anton-Tõeleid Kliimann pragmaatilisel, kuna idee põhiõigustest ei pruugi realiseeruda, kui ühiskonnas puuduvad õiguse rakendamist toetavad eeldused. Nimetatud eelduste loomise huvides töötasid mitmed eesti naisjuristid,⁸ muutes 1920–40 diskussiooni soolise võrdõiguslikkuse üle enamasti aruteluks naiste õiguste kaitseks. Mõneti ühekülgne rõhuasetus naiste õigustele tekitas ühiskonnas ka vastureaktsiooni – oli naljaks pööratud iroonilist hoiakut naisliikumisse ja etteheiteid naiste positiivse diskrimineerimise osas. 1939. aastal soovitas kodanik August Karukäpp Postimehes, et “naised võtaks peale tänapäeval juba olemasolevate võrdsete õiguste meestega veel endile ka õiguse mehi tantsima paluda ja ei jätkas seda ainult meeste eesõiguseks”.⁹ Pseudonüümi all kirjutav Adam Varesejalg nimetas end feministiks, elades iroonilises võtmes kaasa modernsetele Eesti naistele: “Linnas käin ma m-me Marta poolt uudiseid saamas naiste elu-olu kohta, sest olen feminist. Piilun vahel – andestagu püha Peetrus – kardina varjust ruumi, kus keedetakse ja väänatakse lokke, värvitakse ripsmeid ja kulme, lakitakse küüsi, triigitakse nägu. Vaesed naised, mida nad kõik on sunnitud kannatama [...]”.¹⁰ Iroonilises võtmes hinnanguid leidus mitmeid. Seega on siin uurimisobjektiks põhiõigus, mille rakendamist saatis inimlik ja vahel ka huumoriks muudetud poleemika.

Arjakas, “Eesti Vabariigi põhiseadustest”, *Põhiseaduse tulek*, koostaja Eve Pärnaste (Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2002), 17–39 (33).

⁶ Veronika Ruusa, “Eesti naiste õiguste areng vanas ja uues põhiseaduses: naise õigused uue põhiseadusega ausse”, *Politseileht*, 3–4 (1938), 72–75 (74).

⁷ Anton-Tõeleid Kliimann, *Haldusõiguse üldosa: autoriseeritud konspekt*, toim. Rein Eliaser (Tartu, 1939), 110.

⁸ Näiteks advokaadid Olinde Ilus ja Vera Poska-Grünthal tegelesid naiste õigustega eelkõige perekonnaõiguse valdkonnas. Vt nt Vera Poska-Grünthal, “Uue perekonnaseaduse eelnõu puhul”, *Olion*, 3 (1931), 125–126; Olinde Ilus, “Abikaasade õiguslikud vahekorrad: Rootsi abieluseadus 11. juunist 1920. a”, *Naiste Häääl*, 6 (1932), 70–72.

⁹ August Karukäpp, “Naised meestega üheõiguslikuks ka tantsima palumisel”, *Postimees*, 02.02.1939, 6.

¹⁰ Adam [Varesejalg], “Kirjad eesti naisele”, *Postimees*, 02.07.1934, 7.

Artikli eesmärk on analüüsida soolise diskrimineerimise keelu kehtestamist Eesti Vabariigi maailmasõdade vahelistes põhiseadustes ja soolise võrdõiguslikkuse kaasusi riigikohtu praktikas ehk asjakohaste põhiseaduse sätete õiguslikku rakendamist. Uurimisperiood on piiritletud lähedes kahest asjaolust: riigikohtu tegevusest ja põhiseaduse jõustumisest. 1920. aasta 14. jaanuaril toimus Tartu raekoja saalis riigikohtu esimene istung¹¹ ja 21. detsembril 1920 jõustus pärast üle pooleaastast *vacatio legis*¹² esimene põhiseadus. Uurimisperioodi lõpuaasta 1940 tähistab maailmasõdade vahelise omariikliku riigikohtu tegevuse lõppu – viimane istung toimus Tallinnas 31. detsembril 1940.¹²

Ajaloolisi Eesti põhiseadusi on seni uuritud pigem õigusloome ja õigus-teooria tasandil,¹³ hoopis vähem on käsitletud süvitsi konkreetseid põhiõigusi nii seadusandluses kui kohtulikus rakenduspraktikas. Publitseeritud on õiguslaseid käsitlusi ajalooliste põhiseaduste rakendamise kohta sotsiaalsete ja majanduslike põhiõiguste¹⁴, põhiseaduslikkuse järelevalve¹⁵

¹¹ Kirjavahetus ja teated riigikohtu esimese istungi kokkukutsumise ja hooldamise kohta: Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.1356.1.142.

¹² Okupeeritud Eestis toimus riigikohtu viimane istung 1940. aasta viimasel päeval Tallinnas, kuhu riigikohus oli 1934. aasta riigivanema dekreedil alusel üle viidud juba 1935. aastast. Korraldavate koosolekute protokollid 04.01.1940–31.12.1940: RA, ERA.1356.1.138; vt ka Eerik Kergandberg, “Avasõna Riigikohtu 90 aasta juubeli erinumbrile”, *Juridica*, 8 (2009), 481.

¹³ Nagu väljendas Hillar Randalu artiklis “Eesti Vabariigi põhiseadused”, parafraaseerides Noël Mouloud, et tuleb paratamatult valida aspektid, mis vaadeldavale objektile on kõige iseloomulikumad, tema nn referentsid, kuna süvitsi ei jõua analüüsida kõike, vt Hillar Randalu, “Eesti Vabariigi põhiseadused”, *Looming*, 1 (1990), 110–121, 115; Noël Mouloud, *L'analyse et le sens* (Paris: Payout, 1976), 6. Ajaloolistest põhiseadustest on kirjutanud nii juristid, ajaloolased kui ka politoloogid. Olulisemate käsitlustena väärivad märkimist: Heinrich Schneider, “The principle of separate and balanced powers in Estonian constitutions”, *Juridica International*, 1 (1997), 35–49; Kalle Merusk, Raul Narits, *Eesti konstitutsiooniõigusest* (Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 1998); Andres Kasekamp, *The Radical Right in interwar Estonia* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2000); Küllö Arjakas, “Eesti Vabariigi põhiseadustest”, *Põhiseaduse tulek*, koost. Eve Pärnaste (Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2002), 17–39; Eerik-Juhan Truuväli, *Põhiseaduse teel* (Tallinn: AS Kirjastus Ilo, 2008).

¹⁴ Hesi Siimets-Gross, “Social and economic fundamental rights in Estonian Constitutions between World Wars I and II: a vanguard or rearguard of Europe?”, *Juridica International*, 1 (2005), 135–143; Hesi Siimets-Gross, “Sotsiaalsed ja majanduslikud põhiõigused Eesti põhiseadustes kahe maailmasõja vahel – kaunid sõnad või toimivad normid?” *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat*, 2007 (Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2008), 61–86.

¹⁵ Marelle Leppik, “Esimesi märke põhiseaduslikkuse kohtulikust järelevalvest: Riigikohtu praktika 1920. aasta põhiseaduse kehtimisajal”, *Juridica*, 3 (2012), 185–192; Marju Luts-Sootak, Marelle Leppik, “Die Verfassungsgerichtsbarkeit nach Estlands Grund-

ja haldusasjade¹⁶ osas. Käesolevas artiklis vaadeldakse kassatsioonikohtu ehk riigikohtu praktikat kohtu üksikute osakondade ehk administratiiv-, tsiviil-, kriminaalosakonna ja üldkogu kaupa. See peaks näitama, millistes riigikohtu lahendites rakendati põhiseadust, kuidas seda tehti ja milliste tulemustega. Autorile teadaolevalt tegi ainuüksi tsiviilosakond uuritaval perioodil kokku üle 10 000 otsuse, rakendades põhiseadust 117-s otsuses, viidates seejuures 23-le erinevale põhiseaduse paragrahvile. Senise uurimise käigus on selgunud kaasuste rühmad, mis väärivad tutvustamist, analüüsid neid Eesti kohtuasju ka kaasaegse õigusteadusliku diskussiooni ja üldiste õiguslike arengute kontekstis mujal maailmas. Üheks selliseks temaatiliseks rühmaks on soolise võrdõiguslikkuse sätete rakendamisega seotud kaasused.

Diskrimineerimiskeelu debüüt Eesti õiguses: 1920. aasta põhiseaduse paragrahv 6

1920. aasta põhiseaduses sätestati soolise diskrimineerimise keeld põhiõiguste kataloogi esimeses paragrahvis – paragrahvis 6. Üldine võrdsuspõhiõigus ehk võrdsus seaduse ees kehtestati esimeses lauses, millele järgnes täpsustav diskrimineerimiskeelu regulatsioon. Soo alusel ebavõrdse kohtlemise keeld sätestati kõrvuti sünni, usu, seisuse ja rahvuse alusel diskrimineerimise keeluga: “Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.”

Põhiseaduse eelnõu väljatöötamisel Asutavas Kogus soolise diskrimineerimise keeld olulist diskussiooni ei tekitanud. Võrdsuspõhiõiguse teemal käsitleti eelkõige sünnist tuleneva positiivse diskrimineerimise ehk seisusest tuleneva erikohtlemise kaotamist.¹⁷ See oli ootuspärane rõhuasetus, sest

gesetz von 1920 und in der höchstrichterlichen Rechtssprechung”, *Juridiskā zinātne*, 7 (2014), 21–31.

¹⁶ Marele Leppik, Liina Kanger, “Halduskohtu pädevus: riigikohtu administratiiv-osakonna ja halduskollegiumi praktika aastatel 1919–1940 ja 1992–2009”, *Juridica*, 8 (2009), 508–526.

¹⁷ Maaliidu esindaja Konstantin Päts soovitas põhiseaduse eelnõu üle arutades abstraktsemat sõnastust ja vähem kordusi diskrimineerimise keelu sõnastamisel: “Siin on näiteks öeldud, “Eesti wabariigis ei ole eesõigusi, mis olenewad seisusest, usust ja sugust, sündimisest ja rahwusest. Eestis seisusi ja seisuslikke tiitlid ei ole”. Kui ei ole Eestis mingisuguseid õigusi, mis sündimisest ära olenewad, tähendab, ei ole meil seda juriidilist instituuti, mis seisuseks nimetame. Kellele meie seda siis peame weel kordama. [...] Keda me siis kardame, kui me uuesti toonitame, et tiitlid ei ole. Mis on tiitel? Tiitliga ühenduses on iseäralik eesõigus. Kui meie ütleme, et sellesisulisi eesõigusi ei ole, siis

vähemusrahvuste, eelkõige sakslaste ja venelaste, aga ka rootslaste õigused ja kultuuriautonoomia oli Asutava Kogu sõnavõttudes ohtralt käsitletud valdkond. Soo alusel diskrimineerimise keelustamine oli eelnevaga võrreldes marginaalne teema. Soolise võrdõiguslikkuse kaitseks põhiseaduse eelnõus esines lühikese sõnavõtuga üks Asutava Kogu seitsmest naisliikmest¹⁸ sotsiaaldemokraat Minni Kurs-Olesk. Tema toonitas naiste rolli meeste kõrval just avalikus elus. “Väga tarvilik on, et demokraatlikus riigis meie, naised, avalikust elust osa võtame. Mispärast läheb meie meesorganisatsioonidel nii haledasti? Kui intelligent naisterahvas meest tagasi hoiab, siis seisab see ettevaatus selles, et tema ei ole harjunud avalikus elus osa võtma, ta ei oska mitte hinnata seda, mis meie tervitame. Ei või olla avalikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad soost,”¹⁹ lõpetas M. Kurs-Olesk oma sõnavõtu esimesele lugemisele esitatud põhiseaduse eelnõu toetuseks. Seega juhtis ta tähelepanu eelkõige asjaolule, et naiste õiguste tagamine aitab positiivselt kaasa ka meeste tegevusele avalikus elus ja ühiskonna arengule tervikuna.

1920. aasta põhiseadust on võrreldud 11. augustil 1919. aastal vastu võetud Weimari põhiseadusega,²⁰ andes ka mõnevõrra vastandlikke ja eksitavaid hinnanguid soolise võrdsuspõhiõiguse kohta Eestis. Ühelt poolt on väidetud, et meeste ja naiste võrdõiguslikkuse järjekindel rõhutamine on üks neid momente, kus Eesti esimene põhiseadus oli oma eeskujudest eesrindlikum, isegi omast ajast ette jõudnud, samal ajal kui Weimari põhiseadus oli reserveeritum. E.-J. Truuväli kasutab sõna “reserveeritum” viitega Weimari põhiseaduse tekstile, mille kohaselt õigused ja kohustused meestel ja naistel on ainult põhimõtteliselt, mitte täielikult samad.²¹ Samas on ka vastupidiselt just Weimari põhiseadust positiivselt esile toodud, kuna seal on arvukalt artikleid, mis käsitlevad kodanikuõigusi, mida meie põhiseadusest ei leia, nagu näiteks meeste ja naiste võrdõiguslikkus, perekonna ja laste kaitse, vallaslaste võrdõiguslikkus.²² Weimari põhiseaduse artikli

ei ole ka tiitlid.” Eesti wabariigi põhiseadus – I lugemisel, *Asutawa Kogu 4. istungjärk. Protokoll nr. 134 (15). 28. mai 1920. a.* (Tallinn: Täht, 1920), 590–638 (605).

¹⁸ Asutavasse Kogusse valiti 110 mehe kõrval seitse naist: Minni Kurs-Olesk, Alma Anvelt-Ostra, Marie Aul, Emma Asson, Helmi Press-Jansen, Johanna Päts ja Marie Resik. Vt ka “Esimesed rahvasaadikud haljal oksal. Möödunud 21 aastat esimese Eesti rahvaesinduse – Asutava Kogu – kokkukutsumisest”, *Uudisleht*, 24.04.1940, 10.

¹⁹ Eesti wabariigi põhiseadus – I lugemisel, 619.

²⁰ 11. augusti 1919. aasta Weimari põhiseadus: <http://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100/Elektronische_Texte/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung.pdf> (13.04.2015).

²¹ Eerik-Juhan Truuväli, *Põhiseaduse teel* (Tallinn: AS Kirjastus Ilo, 2008), 35.

²² Hillar Randalu, “Eesti Vabariigi põhiseadused”, *Looming*, 1 (1990), 110–121 (116).

109 kohaselt on kõik Saksamaa kodanikud seaduse ees võrdsed, meestel ja naistel on põhimõtteliselt samad (*grundsätzlich dieselben*) kodanikuõigused ja -kohustused.²³ Artikkel 119 sätestas, et abielu on pereelu ja rahva püsimise ning kasvamise alusena põhiseaduse erilise kaitse all ja abielu põhineb mõlema soo võrdõiguslikkusel. Artikli 121 kohaselt tagati väljaspool abielu sündinud lastele õigusaktides samad tingimused füüsiliseks, vaimseks ja sotsiaalseks arenguks nagu abielust sündinud lastele. Eerik-Juhan Truuvälja hinnang, et Weimari põhiseadus oli soolise võrdõiguslikkuse osas Eesti põhiseadustest reserveeritum, ei vasta seega täielikult tõele. Eesti 1920. aasta põhiseaduse ainsa kommenteeritud väljaande autorid, siseministeeriumi ametnikud ja õigusteadlased Eugen Maddison ja Oskar Angelus kinnitasid 1928. aastal, et Eesti esimeses põhiseaduses sätestati võrdsuspõhiõigus just Weimari põhiseaduse artikli 109 eeskujul.²⁴ Lisaks Weimari põhiseaduse artikli 109 riigikodanlikku positsiooni puudutavale võrdsuspõhiõigusele sätestati Weimari põhiseaduse artiklis 119 mehe ja naise võrdõiguslikkus ka perekonnasuhetes,²⁵ millest Eesti 1920. aasta põhiseaduses polnud üldse juttu. Niisiis sätestati Eesti 1920. aasta põhiseaduses küll soo alusel diskrimineerimise keeld, kuid ei tagatud abielusuhetes mehe ja naise võrdõiguslikkust. Viimane teema oli küll Eestis perekonnaseaduse eelnõu debati üks osa,²⁶ kuid ei realiseerunud õigusloomes isegi mitte veel 1922. aasta abieluseaduses²⁷, mille lahendused näiteks lahutusõiguse osas olid küll äärmiselt liberaalsed, vaid alles 1938. aasta põhiseaduses. Enne 1938. aasta põhiseaduse lähemat analüüsi vaatame siin aga sedagi, kas 1933. aasta põhiseadusmuudatused puudutasid ka soolise võrdõiguslikkuse regulatsioone.

²³ Weimari põhiseaduse artikkel 109: "Alle Deutschen sind vor dem Gesetze gleich. Männer und Frauen haben grundsätzlich dieselben staatsbürgerlichen Rechte und Pflichten. [...]"

²⁴ Eugen Maddison, Oskar Angelus, *Das Grundgesetz des Freistaats Estland vom 15. Juni 1920* (Carl Heymanns Verlag, 1928), 2.

²⁵ Weimari põhiseaduse artikkel 119: "Die Ehe steht als Grundlage des Familienlebens und der Erhaltung und Vermehrung der Nation unter dem besonderen Schutz der Verfassung. Sie beruht auf der Gleichberechtigung der beiden Geschlechter." Tegelikuses jäi Weimari vabariigis abikaasade võrdõiguslikkus teostamata ja natsionaalsotsialistlik režiim tõi siin omakorda ulatuslikke tagasilööke. Ka Teise maailmasõja järel võttis abikaasade võrdõiguslikkuseni jõudmine Saksamaal veel kuni 1957. aastani aega. Alexander Lüderitz, *Perekonnaõigus* (Tallinn: Juura, 2005), 9–10.

²⁶ Poska-Grünthal, "Uue perekonnaseaduse eelnõu puhul", 125–126; Ilus, "Abikaasade õiguslikud vahekorrad", 70–72.

²⁷ Abielu seadus: RT 11.11.1922, 138, 88.

Naised ütlevad “ei”, kuid hääletavad “jah”: 1933. aasta põhiseaduse muutmine rahvahääletusel

Enne uue ehk 1938. aasta põhiseaduse jõustumist muudeti 1920. aasta põhiseadust 1933. aastal. Põhiseaduse muutmise seadusega säilitati võrduspõhiõiguse regulatsioon muutmata kujul. Põhiseaduse muutmise eelnõu võeti rahvahääletusel vastu Ameerika Ühendriikidest alguse saanud ülemaailmse majanduskriisi ajal, mis mõjutas negatiivselt naiste võimalusi osaleda tööturul ja avalikus elus nii Eestis kui ka Euroopas laiemalt.²⁸ Perekonna toitjaks peeti traditsiooniliselt meest, mistõttu oli tööturul naistel keeruline meestega konkureerida.²⁹ Kui 1933. aastal võib lugeda näiteks riigikohtu esimehe Kaarel Partsi ja riigikohtunik Anton Palvadre põhiseaduse muutmise eelnõu toetavaid arvamusalaldusi,³⁰ paistab selle kõrval kontrastsena silma 32 naise allkirjaga artikkel,³¹ milles naised väljendasid usaldamatust maskuliinsete poliitiliste autoriteetide vastu. Üleskutsele allakirjutanute seast leiab näiteks luuletaja Anna Haava ja perekonnseaduse eelnõu debatis naiste õiguste eest seisnud advokaadid Olinde Ilusa ja Veera Poska-Grünthali. Samal päeval selle üleskutse avaldamisega ehk 12. oktoobril 1933 toimus Tartus naistööliste seltsi kõnekoosolek, kus visati nalja riigivanema institutsiooni pädevuse ebaproportsionaalselt suure ulatuse üle: “Riigikogu osa riigi elus on viidud nullini, miks siis mitte poleks võinud viia nullini ka riigikoguliikmete arvu. Kulud oleks jäänud üldse ära. Vabaks oleks jäänud riigikogu hoonegi, kuhu oleks võinud asuda elama diktaatorlik riigivanem [...]. Aga misjaoks siis veel need 87 paragrahvi põhiseadust. Need on ülearused. Oleks piisanud ühest paragrahvist:

²⁸ Sara L. Kimble, ““No right to judge”: feminism and the judiciary in Third Republic France”, *School for New Learning Faculty Publications* (2008), 609–641 (632, 641).

²⁹ “Võitus naiste tööõiguse eest”, *Postimees*, 01.06.1937, 6.

³⁰ Kaarel Partsi, “Presidenti wajame nii välis- kui sisepoliitilises huvides”, *Postimees*, 7.07.1933, 2. Ka riigikohtunik Anton Palvadre kommenteeris muudatusi toetavas toonis, leides et kui uut riigi põhikorda nimetataksegi autoritaarseks, sai see tähendada ainult seda, et riigi valitsemine koondus suuremal määral ainuisikulise institutsiooni kätte, kuid põhiseaduse muutmisega ei kõrvaldatud põhiõiguste blokki, legaliteediprintsiipi ega selle kaitse korraldamist, vt Anton Palvadre, “Autoritaarne rahvariik ja Eesti uus põhiseadus”, *Õigus*, 10 (1933), 453–455 (454).

³¹ Ellinor Aalberg, Vilma Anderson, Lonna Bergmann, Anna Haava, Veera Jõgever, Alma Johanson, Helene Johani, Olinde Ilus, Johanna Kitsberg, Alice Kuperjanov, Marta Arro, Minni Kurs-Olesk, Olga Rest, Silva Kasak, Marie Kleitsmann, Linda Kruus, Elisabet Luiga, Ekka Lüüs, Helmi Mäelo, Olga Madisson, Viktoria Martna-Konik, Helmi Põld, Veera Poska Grüntal, Salme Pruuden, Marta Pärna, Erna Rägo, Ebba Saral, Aino Suits, Linda Simm, Liis Tohver, Margot Viirman-Kanemägi, Ina Vilberg, “Naised ütlevad naistele: Hääletage 14., 15. ja 16. okt. rahvahääletusele tuleva põhiseaduse eelnõu vastu”, *Postimees*, 12.10.1933, 5.

“Eesti riiki valitseb aus mees!”³² Vaatamata naiste üleskutsele hääletada põhiseaduse muutmise vastu, võeti eelnõu vastu 56,5-protsendilise toetusega (poolthääli 416 878 ja vastu 156 894).³³ Ülikoolilinnas Tartus, mis oli naisliikumise keskus, oli 60 protsenti hääletanutest põhiseaduse muutmise poolt.³⁴ Miks enamus naisi hääletas põhiseaduse muutmise poolt ja mida see naisliikumisele tähendas, analüüsis pärast rahvahääletust ajakirja Eesti Naine peatoimetaja Helmi Mäelo: “Võiks nüüd öelda, et need naised, kes teadlikult võitlesid eelnõu vastu, on löödud ja nende erinevat taktikat ei ole suured naiste hulgad pooldanud. Kes vähegi jälginud kunagi naiste poliitilist liikumist kui ka üldist naisliikumist, peab ausalt tunnustama, et selle aluspinnaks on sügav rahvuslik joon, kuid ka sügav naisõiguslik joon. Viimane ei tulnud suurtele hulkadele käesoleval otsustamishetkel üldse esiplaanile, oli küll tiivustajaks teadlikele naistele. [...] Kuid ka uue põhiseaduse järele on naine ja mees üheõiguslikud ning valimisõiguse alusel ripub palju meist enestest.”³⁵ H. Mäelo mõõnis, et kaudsena näivate riigiõiguslike otsuste mõju naiste õigustele ei suudetud naissoost valijatele piisavalt selgitada. Parlamendi võimu vähendamine ainuisikulise institutsiooni kasuks pidi lõpptulemusena mõjuma negatiivselt naiste võimalusele osaleda Riigikogus ja mõjutada õigusloome debatti läbi demokraatlikult valitud poliitiliste esindajate ja parlamendi naisliikmete.

Võrdsuspõhiõiguse laiendamine avalikult elult eraelule: 1938. aasta põhiseaduse paragrahvid 9 ja 21

Võrdsuspõhiõiguse ja soolise diskrimineerimise keelu näol oli tegemist põhimõtetega, mis säilitati ka uues põhiseaduses.³⁶ 1920. aasta põhiseaduses sätestatud diskrimineerimise keeld sätestati sarnases sõnastuses 1938. aasta põhiseaduse paragrahv 9 teises lauses: “Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalikõiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi.” Rahvuskogu esimese koja esimees Jüri Uluots märkis soolise diskrimineerimise keelu kohta, et naisi kaitsev regulatsioon ei tähenda automaatselt meeste diskrimineerimist, vaid n-ö jõuvahekordade

³² “Põhiseadusest üks lause! Rahvuslike naiste koosolekult”, *Postimees*, 14.10.1933, 4.

³³ Hääleõiguslikke kodanikke oli 739 416, kellest 576 317 käis valimas. “Uus põhiseadus kuulutatakse välja”, *Postimees*, 26.10.1933, 3.

³⁴ “Põhiseaduse muutmise otsustatud”, *Postimees*, 18.10.1933, 1.

³⁵ Helmi Mäelo, “Kuidas nüüd edasi?”, *Postimees*, 20.10.1933, 2.

³⁶ *Rahvuskogu esimene koda: stenograafilised aruanded 19. veebruarist – 13. augustini 1937* (Tallinn: Ühiselu, 1938), 21.

õiguslikku võrdsustamist.³⁷ Mõneti ühekülgne tähelepanu naiste õigustele oli juba varem esile kutsunud kommentaare naiste positiivse diskrimineerimise kohta. Tartu ülikooli rahvusvahelise õiguse professor ja välisminister Ants Piip märkis 1925. aastal, et vaatamata põhiseadusele, mis tagab soolise võrdõiguslikkuse, eksisteerivad Eestis näiteks vabrikus töötavate naiste osas soodustavad regulatsioonid, mis nõnda diskrimineerivad mehi.³⁸ Võib oletada, et tulenevalt just A. Piibu esindatud hoiakust oli tingitud J. Uluotsa remark soolise võrdõiguslikkuse regulatsiooni kaitseks.

Vaatamata diskrimineerimise keelu sõnastuse muutmata jätmisele muudeti selle sätte asukohta põhiõiguste kataloogis. Nüüd ei olnud see enam põhiõiguste osa esimene paragrahv, vaid kolmas. Põhiõiguste kataloogi avaparagrahviks sai seadusereservatsiooniga paragrahv 7 Eesti kodakondsusest. Kodaniku põhiõiguste ja kohustuste kataloogi teine paragrahv sätestas, et “iga kodaniku ülimaks kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale. Kuulumusest riiklikku ühiskonda tulenevad kodaniku seaduslikud kohused ja koormatiseid. Samast kuulumusest võrsuvad kodaniku seaduslikud õigused ja vabadused”. Normide tehniline asukohamuudatus haakub hästi õiguskirjanduses 1938. aasta põhiseaduse kohta antud üldiste hinnangutega uue põhiseaduse olemusele. On leitud, et uue põhiseaduse kaudu transformeerus mitte ainult üldine riigiteooria, vaid ka põhiõiguste doktriin. Sealjuures kitsendati kõrgemate sotsiaalsete põhimõtete nimel teatavaid isiklikke põhiõigusi ja laiendati sotsiaalseid õigusi.³⁹ 1920. aasta individualistlikult käsituselt liiguti 1938. aastal kollektivistlikumas⁴⁰ suunas, milles uudsenähtus rõhuasetus⁴¹ kodaniku

³⁷ *Rahvuskogu esimene koda*, 12.

³⁸ Ants Piip, “The Constitution of the Republic of Esthonia”, *Constitutional Review*, 9 (1925), 3–11 (7).

³⁹ Kalle Merusk, Raul Narits, *Eesti konstitutsiooniõigusest* (Tallinn: Juura, 1998), 170.

⁴⁰ Näiteks Eduard Laaman kritiseeris 1938. aasta põhiseadust liiga kollektivistliku olemuse tõttu: “Meie aja areng näib aga minevat nii, et kollektiivsete – eriti sotsiaalsete – ja isikuliste õiguste vahel näib valitsevat mingi vastupidine proportsioon: nad näivad arenevat üksteise kulul. Selles peitubki raskem probleem meie aja riigielus. Kollektiiv kipub ära neelama isiku, riik – kodaniku. Liberaal-individualistlikku riiki ähvardab autoritaarne kollektivistlik riik.” Vt Eduard Laaman, “Isik ja riik Eesti põhiseadustes”, *Õigus*, 3 (1937), 97–120 (98); samal teemal ka Eduard Laaman, “Solidarism ja selle rakendamine meie põhiseadustes”, *Õigus*, 9 (1938), 406–425 (421). Talle vaidles vastu Jüri Uluots, kelle hinnangul saavutati uue põhiseadusega hoopis kohane tasakaal individualismi ja kollektivismi vahel, vt Jüri Uluots, “Eesti uue põhiseaduse ideestikust”, *Õigus*, 7 (1937), 289–294 (294).

⁴¹ Uus põhiseadus sätestas küll põhiõigused, kuid lubas näiteks sõna- ja ühinemisvabadust kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides. Samuti loodi mitmeid seadusereservatsiooniga sätteid, mis sisuliselt tähendas võimalust seadusandjale

õigustelt tema kohustustele riigi ja ühiskonna ees.⁴² Seda näitab selgesti näiteks 1938. aasta põhiseaduse paragrahv 8 teine lause sellest, et riiklikku ühiskonda kuulumine tähendab kodanikule kohustusi. Kuna põhiõigused ei ole aga hierarhilises järjestuses tulenevalt nende asukohast põhiseaduses, siis olulist õiguslikku murrangut ilmselt pelk normitehniline asetuse muutmine kaasa ei toonud. Õiguslikult tähtsamaks võib pidada soolise diskrimineerimise keelu säilitamist varasemaga kattivas sõnastuses.

1938. aastal kirjutas jurist Veronika Ruusa põhiseaduse paragrahv 9 teise lause sõnastuse *status quo* arvustuseks: “Mainitud paragrahv ei ole uus ning ei deklareeri perekonnaelu korraldamist ja kindlustamist.”⁴³ Ruusa hinnangul väärts 9. paragrahvis rohkem tähelepanu paragrahvi 21⁴⁴ ja naiste õiguste arengu kontekstis oli tal õigus. 1938. aasta põhiseaduse paragrahvi 21 kohaselt tuli abikaasade varalised suhted sätestada tavaliste seadustega. Põhiseadusega kehtestati vaid põhiseaduslik raam, et “varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet”. Rahvuskogus nentis J. Uluots paragrahv 21 kohta järgnevat: “Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega. Aga küsimus seisis selles – ja see ärritaski iseäranis, kui ma ei eksi, naistegelaste ringkondi, küsimus seisis selles, kas selle seadusega viimati ei saa säilitada seniseid varavahekordi selles mõttes, et abielunaine ka edaspidi, nagu seni sajandid, seisab mehe eestkoste all.”⁴⁵ Uue põhiseaduse sõnastusega tagati, et abielunaise teovõime piiramine oleks tulevikus õiguslikult põhiseadusvastane ja etteantud põhimõtet pidid edaspidi toetama nii üksikseadused kui kohtupraktika. Paraku jäi 1938. aasta põhiseaduse rakendamiseks aeg lühikeseks ja

eriseadusega otsustada õiguste ja kohustuste sisustamise üle, viimase üheks näiteks on ka põhiõiguste kataloogi avaparagrahv Eesti Vabariigi kodakondsusest.

⁴² Hesi Siimets-Gross, Marelle Leppik, “Estonia: first landmarks of fundamental rights”, *First fundamental documents in Europe*, ed. by Markku Suksi, Kalliope Agapiou-Josephides, Jean-Paul Lehnert, Manfred Nowak (Cambridge-Antwerpen-Portland: Intersentia, 2015), 295–308 (305).

⁴³ Veronika Ruusa, “Eesti naiste õiguste areng vanas ja uues põhiseaduses: naise õigused uue põhiseadusega ausse”, *Politseileht*, 3/4 (1938), 72–75 (74).

⁴⁴ 1938. aasta põhiseaduse § 21: “Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all. Abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade üheõiguse põhimõttele, kuivõrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.”

⁴⁵ *Rahvuskogu esimene koda*, 393. Tsaariajast pärit eraõiguse mitmekesisuse tõttu kehtisid Eesti Vabariigi erinevates piirkondades väga erinevad seaduslikud abieluvarakorraldused. Ülevaadet vt Toomas Anepaio, “Varaühisus – kas nõukogulik igand?”, *Juridica*, 3 (2002), 193–201.

ühtegi põhiseaduse paragrahvi 21 rakendusjuhtu riigikohtu praktikast ei leia. Küll aga leidub 1939. aastast kohtuasi, milles riigikohtu tsiviilosakond toetus asja lahendades paragrahvi 9 soolise diskrimineerimise keelu põhimõttele,⁴⁶ tehes seda sarnaselt juba varasemas kohtupraktikas rakendatud 1920. aasta põhiseaduse paragrahviga 6.

Kas naisel on õigus saada kohtunikuks? Riigikohtu üldkogu 1924. aasta otsus

1924. aastal rahuldus riigikohtu üldkogu Auguste Susi-Tannebaumi kaebuse selle peale, et teda jäeti nimetamata kohtuniku nooremaks kandidaadiks.⁴⁷

Riigikohtu üldkogu leidis, et naised tuleks lubada kohtusüsteemi ametitesse. Sealjuures viitas kohus asjaolule, et naistel ja meestel on võrdsed võimalused saada haridust, mistõttu ei saanud kohtu hinnangul kandidaadi soost tuleneda mingeid takistusi tema asumiseks tööle õpitud erialal. Kohus osutas kõigepealt naiste võimalusele saada haridust Venemaal veel enne Eesti Vabariiki ja selle põhiseaduse jõustumist: “Kui aga juba Vene Ajutise Valitsuse ajal Venemaal naissoost isikuile kõrgemaise õppeasutisisesse vaba sissepääsmine võimaldati ja nad kursuse lõpetamise puhul õiguse omandasid riigiteenistusse astumiseks, siis langevad ära iseenesest kõik kahtlused selles suhtes praegu Eesti Vabariigis maksva Põhiseaduse [...] paragrahv 6 põhjal [...]”⁴⁸

Seejärel jõudis üldkogu Eesti Vabariigis hariduse ja eriala omandamise ning naiste kohtusüsteemi sisenemise juurde: “Ühtlustades mõlemast soost isikuid avalik-õiguslikes suhtes ja järelikult ka kõrgemaise õppeasutisisesse ning riigiteenistusse astumise suhtes kõigisse kodanlistesse asutustesse, andis see seadus [s.o põhiseadus] naissoost isikuile vastuvaidlemata õiguse, kui neil on küpsustunnistus olemas, Tartu ülikooli üliõpilasteks asuda ja viimase õigusteaduskonna kursuse lõpetamise puhul, kui nad Eesti Vabariigi kodakondsuses seisavad, kohtuameti kandidaatideks määratavaks saada.”⁴⁹

⁴⁶ Riigikohtu tsiviilosakonna 20.10.1939 otsus nr 255-1939: RA, ERA.1356.3.114.

⁴⁷ Riigikohtu üldkogu 01.09.1924 otsus nr 44 on avaldatud: *Riigikohus: otsuste valikkogumik 1920–1940*, koost Toomas Anepaio (Tartu: Elmatar, 1999), 41–44 (41–43); Riigikohtu üldkogu 01.09.1924 otsus nr 44: RA, ERA.1356.1.356.

⁴⁸ Riigikohtu üldkogu 01.09.1924 otsus nr 44: *Riigikohus: otsuste valikkogumik*, 43.

⁴⁹ *Ibid.*

Tartu ülikoolis immatrikuleeriti esimesed naised 1917. aastal,⁵⁰ enne seda oli küll võimalik osaleda vabakuulajana. See variant ei taganud aga võimalust sooritada lõpueksamid, mis oli vajalik eeldus tööturule kandideerimiseks. Just eriala ametlik omandamine ehk antud kaasuses õigusteaduskonna lõpetamine avas naistele Eestis võimaluse kandideerida ametikohtadele ka kohtusüsteemis.⁵¹ Nagu märkis riigikohus, isikuid saab määrata “õigusteaduskonna kursuse lõpetamise puhul [...] kohtuameti kandidaatideks”.⁵² Hariduse omandamine avas vähemalt formaalselt naistele võimalused kandideerida omandatud erialal koos meestega.

1924. aasta riigikohtu üldkogu otsust võib nimetada eesrindlikuks mitmel põhjusel. Riigikohus pooldas põhiseaduskonformset tõlgendust, millega tõi kohus oma praktikasse põhiseaduse paragrahvi 6 ja soolise diskrimineerimise keelu rakendamise. Veelgi tähelepanuväärsem oli aga otsuse sisuline pool, et riigi kõrgema kohtu üldkogu – riigikohtu esimehe Kaarel Partsi eesistumisel – toetas Eestis naiste võimalust siseneda kohtunikonda juba ajal, mil Euroopas üldiselt ei peetud kohtunikuametit konventsionaalseks naiste tööks. Näiteks veel 1930. aastal Prantsusmaal ironiseeriti ja pöörati naljaks naiste püüdlus saada kohtunikuks.⁵³ Prantsuse ajakiri *Le Journal* avaldas karikatuuri, kus naiste kohtusüsteemi sisenemise poleemika kajastuseks kujutati kolme naiselikes kleit-talaarides, enne istungit kosmeetikat ohtrasti peale kandvat ehk sisutühja, kuid positsiooniahnet naiskohtunikku – nagu toonaste hinnangute kohaselt naiskohtunikud oleksid olnud.⁵⁴

Ka Eestis oli näha Prantsusmaaga sarnast suhtumist naiste püüdesse saada kohtunikuks. Huumorikas ja iroonilises võtmes käsitleti teemat 1936. aastal *Postimehe* rubriigis “Toslem kirjutab”: “Kujutage ette, – naine ei kõlbavat hingekarjaseks, kohtunikuks ega muudele sellistele üllatele ametitele, aga mehed, – too toorem, verdihkavam ja moraalselt allakäinud kiht, too kõlbab! Vaadake kuritegevuse statistikat, – palju leiata seal naisi võrreldes meestega! Ning see pool-bandiitlike kalduvustega mass valitseb ja dikteerib ette kah naistele, kuidas elada ja olla!”⁵⁵ Ilmselt kujunes

⁵⁰ Sirje Tamul, *Vita academica, vita feminea* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükk, 1999), 115.

⁵¹ Toomas Karjahärm, Väino Sirk, *Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917–1940* (Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2001), 145.

⁵² Riigikohtu üldkogu 01.09.1924 otsus nr 44, *Riigikohus: otsuste valikkogumik*, 43.

⁵³ Kimble, “No right to judge”, 629.

⁵⁴ Abel Faivre karikatuur “Messieurs, la cour!”, *Le Journal*, 06.04.1930. Karikatuurile viitas Sara L. Kimble, käsitledes naiste võitlust kohtusüsteemi pääsemiseks Prantsusmaal: Kimble, “No right to judge”, 629.

⁵⁵ *Postimehe* huumorilisa Sädemed, rubriik “Toslem kirjutab”: “Naiste kaitseks”, *Postimees*, 15.11.1936, 5.

just ühiskondlik suhtumine teatavaks takistuseks, mis ei võimaldanud omariikluse aja kohtusüsteemis saada ühelgi naisel kohtunikuks. Samal, 1936. aastal Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu 10. aastapäeval juhtis naisadvokaat O. Ilus – siinkohal tõsisel toonil – tähelepanu sellele, et Eestis “puuduvad praegu veel naispastorid, naiskohtunikud ja naisnotarid⁵⁶ jne., kuigi need alad on sama sobivad naistele kui meestele. Mitmetes riigiametites eelistatakse mehi”.⁵⁷

Vaatamata riigikohtu 1924. aastal tehtud otsusele, et naistel oleks pidanud 1920. aasta põhiseaduse 6. paragrahvi alusel olema meestega samad õigused kohtunikuks saada, ei olnud Eestis kuni 1941. aastani ühtegi naiskohtunikku.⁵⁸ Viimane on näide sellest, kuidas norm põhiseaduses ega ka kõrgema kohtu praktika ei suuda alati mõjutada faktilist õiguste teostamist ühiskonnas.

Kas naise antud tunnistus on usaldusväärne? Riigikohtu tsiviilosakonna 1928., 1932. ja 1939. aasta otsused

Tunnistajana osalemine menetluses on protsessiõiguse küsimus. Protsessiõiguses oli ajalooliselt kujunenud, et naise tunnistust ei loetud samaväärseks mehe tunnistusega. Näiteks Prantsuse jurist ja poliitik André Tiraqueau kasutas 16. sajandil oma argumentatsioonis kanoonilist õigust, et põhjendada protsessiõiguses naise sobimatust tunnistajaks – *varium et mutabile testimonium semper femina producit* ehk muutliku ja ebakindla tunnistuse annab alati naine.⁵⁹

Eestis vaidlustati riigikohtus testamendi kehtivus aastatel 1928⁶⁰, 1932⁶¹ ja 1939⁶², kuna testamendi tegemise juures osales tunnistajana naine. Nimelt

⁵⁶ Naiste ligipääsust notariametisse Merike Ristikivi, Heli-Triin Räs, “Eesti esimesed naisnotarid”, *Ühiskonda muutvad teadused rahvusülikoolis*, Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 43 (Tartu: TÜ Kirjastus, 2015), 114–134.

⁵⁷ Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu 10-ndalt aastapäevalt. “Naised olgu walwel oma õiguste eest”, *Postimees*, 02.11.1936, 4.

⁵⁸ Siimets-Gross, “Sotsiaalsed ja majanduslikud põhiõigused Eesti põhiseadustes”, 71. Vt ka Merike Ristikivi, Marju Luts-Sootak, Heli-Triin Räs käesolevas Ajaloolise Ajakirja numbris.

⁵⁹ Elisabeth Koch, “Die Frau im Recht der Frühen Neuzeit: juristische Lehren und Begründungen”, *Frauen in der Geschichte des Rechts: von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, hrsg. von Ute Gerhard (München: Beck, 1997), 73–93 (85).

⁶⁰ Riigikohtu tsiviilosakonna 31.05.1928 otsus nr 3 – 1928: RA, ERA.1356.3.76.

⁶¹ Riigikohtu tsiviilosakonna 28.04.1932 otsus nr 375 – 1932: RA, ERA.1356.3.92.

⁶² Riigikohtu tsiviilosakonna 12.05.1939 otsus nr 347 – 1939: RA, ERA.1356.3.114 ja Riigikohtu tsiviilosakonna 20.10.1939 otsus nr 255 – K 1939: RA, ERA.1356.3.114.

Joonis 1. Prantsuse kunstniku Abel Faivre karikatuur kujuteldavatest kergemeelsetest positsiooniahnetest naiskohtunikest 1930. aastal, *Le Journal*, 06.04.1930.

tollal kehtinud Balti eraseaduse⁶³ kohaselt aktsepteeriti testamendi tunnistajana ainult mehi, millest tekkis õiguslik küsimus, kas testament on

⁶³ *Provincialrecht der Ostseegouvernements, Dritter Theil: Privatrecht: Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II.* (St. Petersburg, 1864); ametlik venekeelne tõlge *Svod mestnykh uzakonenii gubernii ostzeiskikh. Tšast' tret'ja. Zakony grazhdanskije* (St. Petersburg, 1864). Kunagi ei ole valminud ühtegi eestikeelset tõlget kogu Balti eraseadusest. Kõigist selle seadustiku hilisematest väljaannetest vt Toomas Anepaio, "Tuntud tundmatu seadustik: Balti

kehtiv, kui rikuti Balti eraseaduse artiklis 2065 sätestatud nõuet tunnistaja soo kohta. Riigikohtu tsiviilosakond lahendas viidatud kohtuasjadega konkreetse normikontrolli⁶⁴ küsimuse – kas Balti eraseaduse sätted, mis piiravad soo alusel naiste menetlusõiguslikku positsiooni osaleda testamendi tegemisel tunnistajana, on põhiseadusega vastuolus ehk soolise diskrimineerimise keeldu rikkuvad või mitte. Kõigis kohtuasjades jõudis riigikohus samale järeldusele, et Balti eraseaduse regulatsioon, mis piirab naiste teovõimet osaleda testamendi tegemisel tunnistajana, on põhiseadusega vastuolus. Tuvastati vastuolu 1920. aasta põhiseaduse 6. ja hiljem 1938. aasta põhiseaduse 9. paragrahviaga.

1928. aasta otsuses selgitas riigikohus, et “[...] õigusel aga tunnistajaks olla avalikkude juriidiliste toimingute tegemise juures on kohtupalati õige järelduse järele mitte eraõiguslik, vaid avalik-õiguslist laadi iseloom, ning seega ei ole praegu enam maksev naisisikute kohta selles suhtes Balti Era-Seaduses ettenähtud õiguste kitsendus”.⁶⁵ Riigikohus säilitas sisulise kohtupraktika ühtsuse ja järjepidevuse ka siis, kui jõustus uus 1938. aasta põhiseadus. Ka kohtu sisuline argumentatsioon võrdsuspõhiõiguse kaitseks ei muutunud. Põhiseadusega kooskõlas olev tõlgendus riigikohtu tsiviilosakonna hinnangul oli, et naise ja mehe tunnistused olid samaväärsed, kuna soo alusel diskrimineerimine oli vastuolus põhiseadusega. Seega antud kohtupraktikaga andis riigikohus esiteks selgelt mõista, et Balti eraseaduse normid, mille järgi ei saanud testamendi tunnistajaks olla naine, ei olnud kooskõlas põhiseadusega. Teiseks kinnitas kassatsioonikohus oma otsustega, et põhiseadusvastased sätted võib kohus jätta kohaldamata ja toetuda kohtuasja lahendades otse põhiseadusele.

Eraseaduse väljaanded”, *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1994–1999* (Tartu: ÕES, 2002), 302–324.

⁶⁴ Põhiseaduslikkuse järelevalves eristatakse konkreetset ja abstraktset normikontrolli. Konkreetne normikontroll saab alguse konkreetsest kohtuasjast (isiku õiguste ja vabaduste kaitseks toimuvast haldus-, tsiviil-, kriminaal- või väärteloosast). Konkreetne normikontroll on seotud igapäevase õigusega nõuda oma kohtuasja läbivaatamisel mis tahes asjassepuutuva seaduse, õigusakti, sätte põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Abstraktne normikontroll on reeglina tsentraliseeritud, mis tähendab, et ainult pädevad institutsioonid või ametiisikud võivad algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse, et kontrollida seaduse, õigusakti, sätte vastavust põhiseadusele, seda ilma isiku õiguste ja vabaduste kaitseks toimuva konkreetse kohtuasjata, vt Uno Lõhmus, “§ 149, p 16, p 28”, *Eesti Vabariigi Põhiseadus: kommenteeritud väljaanne*, toim. Ülle Madise, Berit Aaviksoo, Hent Kalmo, Lauri Mälksoo, Raul Narits, Peep Pruks, Priit Vinkel (Tallinn: Kirjastus Juura, 2012), 811, 814.

⁶⁵ Riigikohtu tsiviilosakonna 31.05.1928 otsus nr 3 – 1928: RA, ERA.1356.3.76.

Abielunaise eestkoste instituudi kooskõla võrdsuspõhiõigusega: riigikohtu tsiviilosakonna 1937. aasta otsus

1937. aasta 20. novembril ja 17. detsembril lahendas riigikohtu tsiviilosakond õigusliku küsimuse, kas Balti eraseaduse artikkel 1991, täpsemalt selles sätestatud piirang oli vastuolus põhiseaduse soolise diskrimineerimise keeluga: kui abielus mees sai oma viimast tahet maise vara kohta väljendada iseseisvalt, siis abielus naisele oli kehtestatud piirang, et testamendi tegemisel peab naist nõustama meessoost isik.⁶⁶

Riigikohtu tsiviilosakond arutas 1937. aasta viimastel kuudel Johannes Rossmanni voliniku vandeadvokaat Arnold Susi kassatsioonikaebust, kuna eelnev kohtuaste rahuldab testaatori isa Johan Starki nõude testamendi tühistamiseks. Nimelt tegi abielunaine Hilda Rossmann 1929. aasta novembris Tallinna keskhaiglas päev enne operatsiooni tunnistajate juuresolekul suulise testamendi, millega pärandas kogu oma vara abikaasale J. Rossmannile. Testament vaidlustati vorminõude rikkumise tõttu, kuna testamendi tegemise juurde ei olnud kutsutud abielunaise meessoost nõustajat, nagu nõudis Balti eraseaduse artikkel 1991. Riigikohtus esitas J. Rossmanni advokaat vastuväite, et see piirang naisele testamendi tegemisel on vastuolus 1920. aasta põhiseaduse 6. paragrahviga, mis pidi panema “mõlemad sugupooled võrdsesse õiguslikku seisundisse”.⁶⁷ Õiguslikult oli seega küsimus põhimõtteline: kas põhiseaduse järgi oli naistel ja meestel võrdne teovõime teha eraõiguslikke tehinguid.

Riigikohus lähtus asja lahendades 1920. aasta põhiseaduse 6. paragrahvist, mis kehtis tehingu tegemise ajal 1929. aastal. Kohus rõhutas põhiseadust tsiteerides: “Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest.”⁶⁸ Nagu eelnevast tsitaadist ilmneb, joonis riigikohus sõna otseses mõttes oma lahenduskäigus alla sõna “avalikõiguslikke”. Riigikohus rõhutas esiteks, et põhiseaduse järgi tuleb eristada ebavõrdset kohtlemist avalikõiguslikes ja eraõiguslikes suhetes. Seega, riigikohtu hinnangul tuli kõigepealt lahendada küsimus, kas antud juhul oli tegemist ebavõrdse kohtlemisega avalikõiguslikes suhetes. Kohus leidis, et ei olnud: “Nagu sellest põhiseaduse eeskirjast nähtub, ei ole siin muudetud või tühistatud eraõiguslikke norme, mis korraldavad abikaasade isiklikke ja varaõiguslikke vahekordi, vaid need normid kehtivad edasi muutumatu ka pärast 1920. a põhiseaduse

⁶⁶ Riigikohtu tsiviilosakonna 26.11.1937 ja 17.12.1937 otsus nr 415K – 1937: RA, ERA.1356.3.101.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

maksma hakkamist. BES paragrahv 1991, mis korraldab abielunaise testamenditegemise võimet, on omalt iseloomult eraõiguslik norm, mis on loogilises kokkukõlas [...] abielulise vara valitsemise ja mehe abielulise eestkoste instituudi põhimõttega.⁶⁹

Riigikohus tunnustas seega, et eraõiguslikes suhetes põhiseadus soolist diskrimineerimist ei keelanud. Abielulistes suhetes naise teovõime piiramine tsiviilseaduste järgi pidi olema kooskõlas 1920. aasta põhiseaduse võrdsuspõhiõigusega. Selle kohta nentis jurist Veronika Ruusa 1938. aastal, et naisadvokaadid (keda näiteks 1939. aasta 1. jaanuariks oli Eestis 21)⁷⁰ tohtisid esindada kohtus meessoost menetlusosalisi, kuid abielludes kaotas naine võime iseseisvalt otsuseid vastu võtta: “Eriti kummaline nähe ilmneks, kui naine saaks ministriks või kohtunikuks (meil kehtivate seaduste järgi võib naine teotseda igal alal, valida ja lasta end valida), kuid oma isikliku vara suhtes ei saa ta teha korraldusi ilma oma mehe või selleks määratud abikaasaliku nõuandjata. Tähendab tähtsaid riiklikke toiminguid, millest oleneb kogu riigi ja rahva saatus, saab sooritada, kuid oma teatavaid isiklikke asju mitte.”⁷¹ Naisaktivistid, sh advokaadid, juhtisid aktiivselt tähelepanu sellele, et Balti eraseaduses sätestatud perekonnaõiguse ja abieluliste suhete regulatsioon oli vananenud ja nende hinnangul vastuolus põhiseadusega.⁷² Riigikohus lahendas eelpool nimetatud *Rossmann vs. Stark* kohtuasja 1937. aasta detsembris,⁷³ kui ühiskonnas ja rahvuskogus oli toimunud debatt abielunaise teovõime ja õigusliku seisundi üle. Rahvuskogu esimese koja esimees Jüri Uluots märkis 21. juulil 1937 rahvuskogu põhiseaduse eelnõu arutamisel: “See reform tahab seda, et sajandite jooksul kestnud abielunaise eestkoste all olemine abielu mehe poolt peab edaspidi ära jääma. Koostamisel oleva uue tsiviilseadustikuga on sedasama soovitud ja tsiviilseadustik on sellele alusele seatud. Uus põhiseadus on aga nüüd ette jõudnud, ja tsiviilseadustikule ei jää muud üle, kui sellest

⁶⁹ Riigikohtu tsiviilosakonna 26.11.1937 ja 17.12.1937 otsus nr 415K - 1937: RA, ERA.1356.3.101.

⁷⁰ 1. jaanuaril 1939. aastal oli vandeadvokaate kokku 430, neist naisi 21, vt *Advokatuuri nõukogu 1939. aasta aruanne* (Tallinn: Eesti Kirjastus Ühisuse trükikoda, 1940), 9.

⁷¹ Ruusa, “Eesti naiste õiguste areng vanas ja uues põhiseaduses”, 72j.

⁷² Elise Johanna Aron, “Naiste õiguslikust seisukorrast ja väljavaateist selle parandamiseks”, *Üliõpilasleht*, 5 (1927), 87–93 (89), vt ka ülevaadet advokaat Vera Poska-Grünthali tegevustest: Sirje Tamul, “Poska-Grünthal, Vera (Veera) 1898–1986”, *A biographical dictionary of women’s movements and feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th centuries*, ed. by Francisca de Haan, Krasimira Daskalova, Anna Loutfi (New York: Central European University Press, 2008), 450–453 (451).

⁷³ Riigikohtu tsiviilosakonna 26.11.1937 ja 17.12.1937 otsus nr 415K - 1937 RA, ERA.1356.3.101.

järeldused teha, mis Põhiseaduses öeldud.”⁷⁴ Vaid loetud päevad pärast viimast kohtuistungit kohtuasjas *Rossmann vs. Stark* jõustus uus 1938. aasta põhiseadus, mille 21. paragrahviga sätestati, et abikaasa varaõiguslikku teovõimet ei või kitsendada. Asja lahendamisel kohaldati riigikohtus aga õiguslikult korrektselt veel 1920. aasta põhiseaduse paragrahvi 6, lähtudes selles sätestatud rõhuasetusest, et diskrimineerimise keeld kohaldub avalikõiguslikele, mitte eraõiguslikele suhetele.

Kokkuvõte

Kuigi Prantsuse revolutsioon andis maailmale olulise õiguspõhimõtte *égalité*, siis sooline võrdõiguslikkus, naiste võrdse rolli poole püüdlemine perekonnas ja avalikkuses, ametialaselt ja poliitikas, kujunesid nii Euroopas üldiselt⁷⁵ kui ka Eestis alles 20. sajandil olulisteks küsimusteks. Seda võib järeldada nii Eesti põhiseaduste arengu ja ühiskondlike reaktsioonide kontekstis kui ka kõrgema kohtupraktika valguses.

Artiklis on analüüsitud kokku kuut riigikohtu soolise võrdõiguslikkuse kohtuasja ja 1920. aasta põhiseaduse paragrahvi 6 ja 1938. aasta põhiseaduse paragrahvi 9, mis sätestasid soolise diskrimineerimise keelu. Esiteks võib öelda, et riigikohus kujundas 1920–40 murrangulist kohtupraktikat. 1924. aastal otsustas riigikohus, et naised võivad samadel alustel meestega kandideerida ja saada valituks avalikku teenistusse, täpsemalt saada kohtuniku abiks ja kohtunikuks. Järgnevatel aastatel 1928, 1932 ja 1939 tegi riigikohus neli põhiseaduslikkuse järelevalve otsust, milles jättis kohaldamata Balti eraseaduse sätted, mis kehtestasid naistele piirangu olla tunnistajaks testamendi tegemisel. Riigikohtu hinnangul oli selline piirang vastuolus põhiseadusliku soolise diskrimineerimise keeluga. Kõrgem kohus kinnitas sellega, et naistele on tagatud kohtu poolt õiguslik tugi, et kandideerida võrdselt meestega ja õigus asuda erialasele tööle. Tunnistajaks olemine sümboliseerib omakorda naise õigust osaleda õiguslikes menetlustes usaldusväärse isikuna võrdväärselt mehega.

Teiseks väärrib tähelepanu 1920. aasta põhiseaduse paragrahvis 6 ja 1938. aasta põhiseaduse paragrahvis 9 sõnastus “avalikõiguslikke eesõigusi” ja selle tõlgendamine kohtupraktikas. Eraõiguslikes suhetes põhiseadus soolist diskrimineerimist ei keelanud, mis vastab põhiseaduse grammatilisele

⁷⁴ *Rahvuskogu esimene koda*, 393.

⁷⁵ Gerhard Dilcher, “Die Ordnung der Ungleichheit: Haus, Stand und Geschlecht: juristische Lehren und Begründungen”, *Frauen in der Geschichte des Rechts: von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, hrsg. von Ute Gerhard (München: Beck, 1997), 55–72 (55).

tõlgendusele. Sellest lähtus ka riigikohus, kui ta veel 1937. aastal ei tunnistanud põhiseadusvastaseks Balti eraseaduse regulatsiooni, mille kohaselt abielunaisel oli piiratud teovõime testamendi tegemisel ehk oma vara käsutamisel. Jurist Veronika Ruusa märkis naise õigusliku olukorra vastuolulisuse kohta 1938. aastal, et naisel puudub formaalne takistus küll saada ministriks või kohtunikuks, kuid oma isikliku varaga ei tohi ta teha tehinguid ilma meessoost nõuandjata.⁷⁶ Uuelt 1938. aasta põhiseaduselt oodati enamat.

Soolise diskrimineerimise keeld avalik-õiguslikus sfääris jäi analoogselt 1920. aasta põhiseadusele kehtima. Samas lisati uude põhiseadusesse teisi abielulistes suhetes naiste ja meeste võrdõiguslikkust tagavaid norme, nagu paragrahv 21 (“abielu korraldavad seadused tuginevad abikaasade üheõigusluse põhimõttele”, “seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet”). Paraku jäi aeg 1938. aasta põhiseaduse rakendamiseks liiga lühikeks, et saada vastust mitmetele küsimustele, sh kuidas 1938. aasta põhiseaduse 21. paragrahvi riigikohtu võrdsuspõhiõiguse kaasustes oleks rakendatud ja tõlgendatud.

Rõhuasetus soolise võrdõiguslikkuse debatis naiste õigusele tekitas ka teatavat vastureaktsiooni – ühelt poolt arvustati, et naised soovivad mitte võrdsust, vaid positiivset diskrimineerimist, teisalt oli iroonilist ja humoorikat suhtumist naisõiguslusesse. Vastuseks ühiskondlikule reaktsioonile tärkas naistes võitlustahe, mis ajastu trükimeedia vahendusel, st ka oskusliku suhtekorralduse tulemusel, paistab tagasivaates suuremana kui oli reaalne tulemus – 1936. aastal nimetati ametisse esimene naissoost kohtunik Tartu vaeslastekohtusse,⁷⁷ aastaks 1939 moodustasid naised keskmiselt 4,9 protsenti advokaatide üldarvust⁷⁸ ja 1971. aastal andis eksiilvalitsuses esimene naine ministri ametivande jääda truuks Eesti Vabariigile ja põhiseaduslikule korrale.⁷⁹

⁷⁶ Ruusa, “Eesti naiste õiguste areng vanas ja uues põhiseaduses”, 74.

⁷⁷ Naistele suunatud rubriigis “Naine ja Kodu” uudis “Meie esimene naiskohtunik”, *Waba Maa*, 13.02.1936, 8. 1936. aastal esitati naissoost kohtuniku sisaldav kohtukoosseis kinnitamiseks siseministrile, mille siseminister samal aastal kinnitas, vt siseministreeiumi omavalitsuste osakonna teade 05.02.1936: RA, ERA.1034.1.40.

⁷⁸ *Advokatuuri nõukogu 1939. aasta aruanne*, 9.

⁷⁹ Margit Sutrop, “Saateks”, *Eesti Vabariigi naisministrid*, toim. Toomas Kiho, Kristi Lõuk, Margit Sutrop (Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2007), 5–7 (5).

ABSTRACT: *Gender equality in constitutions and Supreme Court cases in the Republic of Estonia in 1920–1940*

The purpose of the article is to analyse the principle of gender equality laid down in the interwar Estonian constitutions and to study the relevant court cases at the highest level of appeal in the Supreme Court of the Republic of Estonia (1920–40).

When Estonia granted equality rights with the constitution of 1920 and all citizens, men and women alike, were declared to be equal before the law, it placed Estonia among the vanguard of nations in Europe in support of gender equality. The amendment of the constitution in 1933 left the equality principle unchanged. In the new constitution, which went into effect in 1938, gender equality was extended to relations in marriage as well.

In the twentieth century, the focus was not on the equality of genders as such, but rather on women's equality compared to men, and the main question was how to improve women's rights to gain the equality promised in the constitution. On 1 September 1924, the Grand Chamber of the Supreme Court made a judgment which could be considered the first important court case about women's rights in Estonia. The Supreme Court issued a complaint submitted by a female lawyer, who challenged a lower court judgement that she – as a woman – was not suitable to be appointed to the position of judge candidate. According to the Supreme Court, the only constitutionally uniform solution that would support gender equality was that all persons – men and women – on the same grounds had the right to become a judge candidate and enter the judiciary in Estonia. However, the court system of the interwar independent Republic of Estonia remained traditionally masculine without any female judiciary, which is in turn indicative not so much of legal, but rather of pragmatic questions about social attitudes.

The exploration of tensions in society engendered by the ambition to bring women into positions of authority and to grant women rights in the private family sphere as well, leads to two main conclusions. First, despite the formal equality that was granted by both constitutions of the Republic of Estonia adopted in 1920 and 1937, women's efforts, e.g. opening the judiciary to women, were met with a degree of ironical resistance, and general emphasis on women's rights even drew attention to presumable positive discrimination as well. Estonia's foreign minister Ants Piip wrote an article in the magazine *Constitutional Review* about the first constitution of the Republic of Estonia in 1925: "It is interesting to note that despite this

provision, many laws exist which protect women in industry, thereby discriminating favourably against men.”⁸⁰

Since both the 1920 and the 1937 constitution granted gender equality in public, not in the private sphere, the traditional gap between women’s legal position and that of men generally remained unchanged in private family law. Thus, the Civil Chamber of the Supreme Court of the Republic of Estonia confirmed in 1937 that it was in accordance with the principle of gender equality to restrict the possibilities for married women compared to men to make a testament without any mandatory advisor. According to the court’s reasoning, the regulation was constitutional because the law of succession and the right to make a testament belonged not to the public but to the private sphere. Thereafter, female lawyers drew attention to the fact that a married woman could legally become a judge or a minister – at least it was not prohibited or excluded – and decide the fate of a nation, since this right belonged to the public sphere. And still at the same time, a married woman’s competence to transact in the private sphere was limited compared to men. However, the constitution that went into effect in 1937 brought some changes, since equality in marriage was additionally granted, for instance. Unfortunately the implementation period of the new constitution was limited to about two years, thus there is no case law to confirm that the constitution brought specific changes in practice.

KEYWORDS: Estonian legal history, gender equality between World Wars I and II, women’s rights, Estonian constitutions, Supreme Court cases

MARELLE LEPPIK (b. 1979) is a PhD student at the University of Tartu and Information Technology Contract Manager, Telia Eesti AS.*

⁸⁰ Ants Piip, “The Constitution of the Republic of Esthonia”, 7.

* Correspondence: Kuuseheki 38, Metsanurme village, Saku parish, 75506 Harju county, Estonia. E-mail: marelle.leppik@ut.ee

